

cıkmış olan Demokrat Parti çizgisine ve dolayısıyla Cumhuriyet'in temel ilkele-rine değil, kim tarafından ve nasıl yorumlandığına ve uygulandığına itiraz eden bir çizgiye bağlamak mümkündü. Dolayısıyla bu partileri "rejimin" Cumhuri-yet (ve temsil ettiği kurucu ilkeler) ayağının –ki benim burada bahsettiğim nite-liksel rejim kategorisi herhalde bu ilkelerden bağımsız saptanamaz– özüne de-ğil, biçimine ve dozuna itirazı olan partiler ve siyasal sınıflar olarak tanımlamak yanlış olmaz (Somer, 2020).

AKP'nin çekirdek kadrolarının ve "derin hikâyelerinin"³ kaynağı olan Millî Görüş ise, Milli Mücadele'ye olmasa da Cumhuriyet devrimlerinin büyük bö-lümüne çok daha temelden itirazlar getiren, siyasal İslâmcı bir geleneği tem-sil ediyordu. Öte yandan AKP'nin parti örgütü de diğer partilerin dayandığı ve Cumhuriyet boyunca⁴ belli bir süreklilik gösteren Cumhuriyet'in kurucu dev-let elitleri ve "yerel güç sahibi seçkinlerden" ziyade, daha yeni, partiden bağım-sız siyasal sermayeye sahip olmayan yeni kadrolardan oluşuyordu (Baykan ve Somer, çıkıyor).⁵

Dolayısıyla kendi doğal hakkı olarak gördüğü devleti "fethetmek" (ve dola-yısıyla bir devlet sermayesine kavuşmak), Cumhuriyet'i yeniden kurma, devleti partileştirme veya şirketleştirme, toplumu temelden dönüştürme ve "sessiz ve pasif devrim" hedefleri ve kutuplaşdırıcı-dönüştürücü bir siyaset, en erken dö-nemlerden itibaren vardı (Tepe, 2005; Taşkın, 2008; Tuğal, 2009; Somer, 2007; 2017 ve 2019). Belki AKP'nin "merkez" ile uzlaşmasının daha çok, himayeci/ka-yırmacı politikalara açık neoliberal ekonomik model, ekonomik konularda laik burjuvazi ve kısmen Batı dünyası ile olduğu söylenebilir (Somer, 2014; Tuğal, 2016). Dolayısıyla daha ilk yillardan kadrolaşma; kurumları ele geçirme; hak-li veya haksız kuvvetler ayrılığını temsil eden veto oyuncularının tüm icraatla-rını "vesayet" olarak tanımlama; yolsuzluklara açık bir yönetim anlayışı; med-ya özgürlüklerini kademeli ve enformel uygulamalarla kırpma ve gündümlü bir medya yaratma; popülist-otoriter söylemler; hukuku bir araç/silah olarak gör-me gibi "sinsi otoriterleşme" (Diamond, 2002) ve kademeli otokratikleşme po-litikaları ve devleti ve toplumu temelden dönüştürecek siyasal ve ekonomik gü-ce ulaşma çabası mevcuttu.

Ancak ilişkisel ve etkileşimli bir süreç olan kutuplaşma ve kademeli otokratikleşme süreçlerini sadece yönetimdeki iktidarın politikalarıyla açıklayamayız (McCoy ve Somer, 2019; Somer, 2019). Muhalefetin karşı politikalarının niyet-lenmiş veya niyetlenmemiş sonuçları da bu açıklamaların parçası olmak zorun-du. Hatta özellikle erken dönemlerde "muhalefet" içindeki iki bölünmenin bu

³ Burada parti üyelerinin ve destekçilerinin kendi samimi ortamlarındaki diyaloglarda ve kendi zihin dünyalarında cari, duygusal refleksler üreten hikâyelerden bahsediyorum.

⁴ Hatta bu elitlerin Osmanlı yerel elitlerinden beri belli bir süreklilik gösterdiği görülmüyor (Mee-ker, 2002).

⁵ Cumhuriyet elitleri için ayrıca bkz. (Frey, 1965).

süreçlere katkı yaptığını söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi, AKP öncesi merkez siyasetten yılmış olduğu için yeni bir dönüşüm arayışında olan, bu nedenle de AKP'nin sinsi otoriter potansiyeline karşı "bekleyelim ve görelim" taraftarı olanlarla, AKP'ye siyasal kimliği ve geçmişi dolayısıyla kuşkuyla bakan ve acılıcı olanlar arasındaki ayırmdı. Hiç kuşkusuz, bu ayrimı Kemalizm, laiklik, Kürt Sorunu, AB ve demokasi gibi konulardaki ayırmalar da besliyordu ve AKP bu ayırmaları canlı tutmak için oldukça başarılı siyasetler güttü. İkinci ve ilişkili ayrim ise muhalefetin temel ekseninin ne olması üzerineydi ve laikliği veya demokrasiyi önceleyenleri ayırttıyordu.

Bu ayımların sonucu, o dönemde muhalefetin ortak hareket edememesi ve kademeli-otoriterleşmeye karşı kitleSEL destek bulacak ortak bir eksen oluşturmaşı oldu. Laiklik ekseninde yapılan sert muhalefet ve 2007 sonrası kitleSEL gösteriler, muhalefeti mobilize etse de kutuplaştmayı da pekiştirdi ve aynı zamanda AKP tabanını genişletip konsolide etti. Eğer muhalefetin karşı politikalarda laiklik yerine demokrasi ve sosyal adalet konuları ön plana çıksayıdı, kutuplaşmaya karşı bilinçli bir politika izlenseydi –özetle “aktif geri kutuplaştnıcı” veya “yapıcı-kutuplaştnıcı” stratejiler izlenseydi (Sommer, McCoy ve Russ, 2021)– belki hem kademeli otokratikleşmenin önlenmesi hem de iktidar rotasyonu mümkün olabilirdi. Öte yandan, bu dönemde askerlerin 2007 e-muhtırası gibi siyasete müdahaleleri ve Anayasa Mahkemesi'ndeki AKP'yi kapatma davası gibi “kurumsal”⁶ müdahaleler, aynı şekilde kutuplaşmayı derinleştirdi (McCoy ve Sommer, 2018) ve AKP tabanında, başka ülkelerde de gözlenen, partizan çıkarlar uğruna kademeli otoriterleşmeye destek verme veya göz yumma eğilimini (Svolik, 2019) pekiştirdi.

2010'lu yıllara kadar akademik yazındaki Türkiye'de rejim tartışmalarında “vesayetçi demokrasi”, “illiberal demokrasi” ve “kismi demokrasi” gibi “sifatlı demokrasi” tanımlamaları yaygındı (Sommer, 2016). Temel sorunsal olarak da gündümlü demokrasiden neden tam demokrasiye geçilemediği ve nasıl geçilebileceği sorularına odaklıydı. Bu bağlamda, “senetli” (demokrasiye geri dönüşü vaat eden) askeri darbeler (Varol, 2012; Bermeo, 2016) ve diğer askeri müdahalelerin de mevcut rejimin mantığının bir parçası olarak değerlendirildiğini söylemek mümkün. Rejimin tam-demokratikleşmesi için çözülmlesi gereken konularda da askeri vesayet, Kürt meselesi, siyasal İslâm ve laiklik konularının işlendiğini görüyoruz.

AKP hükümetlerinin ilk on yılında, tam-demokratikleşme umutlarına parallel olarak demokratik yönde “rejim değişimi” baskın konu oldu. Son on yılda AKP

⁶ AKP'nin iktidara geldiği rejim, belli özgürlüklerin sistemli ve kurumsal müdahalelerle kısıtlanlığı ama iktidarların adil ve özgür seçimlerle belirlendiği seçimsel demokrasi olduğu için, bu müdahale kurumsallaşmış kabul edilebilir. Ayrıca bu müdahalenin mevcut yasalara uygun haklı gerekçeleri olduğu da iddia edilebilir. Ancak kutuplaşmanın derinleştiği kademeli otokratikleşme bağamlarında, haklı veya haksız bu tür müdahalelerin kurumları politize ettiğini ve hem kutuplaşmayı hem de otoriterleşmeyi pekiştirebildiğini biliyoruz (McCoy ve Sommer, 2019).

hükümetlerinin gözle görülür ve ampirik göstergelere yansyan otoriterleşmeyiyle birlikte ise "rejim değişimi" bu sefer ya mevcut rejimin otoriter özelliklerini devşirmek ve derinleştirmek ya da otoriter yönde rejim değişimi, yani otoriter rejim formasyonu ve konsolidasyonu soruları etrafında şekillenmeye başlandı (Çınar ve Sayın, 2014; Somer, 2016). 2016'dan beri ise bağımsız ve eleştirel gerek akademik yazında gerekse de medyada, Türkiye'nin "rekabetçi (yarışmacı) otoriter" veya "patrimonial" (Gulyev, 2011) bir siyasal rejime geçtiğinin çok da sorgulanmadan kabul gördüğünü ve yaygın kullanımda olduğunu söyleyebiliriz. Bu yöndeki akademik tezlerin de, Esen ve Gümüşçü'nün bir dizi değerli çalışmasında olduğu gibi, bir zamanlar Thomas Carothers'in demokratik geçiş teorilerini incelemesinde eleştirdiği, "kutuları işaretleme" yöntemiyle üretildiğini görüyoruz (Carothers, 2002; Esen ve Gümüşçü, 2016; 2018). Keza iktidarın rıza ve kanaat üretme kapasitesi, kanalları ve imajı (Somer, 2016), devlet-toplum ilişkisi ve toplumsal meşruiyet gibi nitelikler yerine, *devletin* siyasal sisteminin formel kurallarına ve iktidarın reel pratiklerine dayanıyorlar.

Son yıllarda akademik yazında, kamuoyunda ve kamusal-entelekütel yazın-daki rejim tartışmalarının, görebildiğim altı zaafından bahsedilebilir.

1. Belli bir rejimin ölçüm kriterleri net olarak açıklanmakla ve kullanılmakla beraber rejim kavramının kendisinin tanımlanmaması ve sorgulanmaması.
2. Rejim saptamasının tutarlı kullanılmaması. Rejim doğru tanımlansa da bu sonuca nasıl varlığının ve hangi koşullarda yanlışlanabileceğinin ifade edilmemesi.
3. Devlet ve rejim kavramlarının ayırtılmasası. Eğer parti devleti otoriterizminin yerlesiği öne sürülüyorsa bu tezin kriterlerinin ve hangi koşullarda yanlışlanabileceğinin açıklanmaması.
4. Rejim ile iktidarın ve hükümet edenin (AKP-İslâmcılık vs.) kimliğinin ayırtılmasası.
5. Rejim kavramının yukarıda tartıştığım –iktidarın meşruiyet kaynağı gibi temel ve belirleyici niteliklerinin analize dahil edilmemesi.
6. Rejim değişiminin, Skaaning'in (2006) yukarıda tartıştığım çalışmada olduğu gibi, "kabul/rıza düzeyi" koşulunun hesaba katılmaması ve bu düzeye bağlı olarak rejim değişimi yerine (benim demokrasinin askiya alınması durumu olarak ifade ettiğim) "durum" seçenekinin yeterince göz önüne alınmaması.

Ne demek istediğimi açmak için birkaç temsili olmayan örnek vereyim. Yü-karıdaki birinci, beşinci ve altıncı zafları barındıran örnekler olarak, Özbudun (2015) ve Esen ve Gümüşçü'nün (2016, 2018) katkıları gösterilebilir. Bu katkılar, yarışmacı otoriter rejimlerin kurumsal özelliklerini tartışmakla beraber rejim kavramının kendisini sorgulamıyor; aynı şekilde, devlet-toplum ilişkisi ve

iktidar meşruiyetinin kaynağı gibi nitelikleri incelemiyor ve rejim değişikliği kriterlerine, toplum nezdinde normalleşmeyi dahil etmiyor.

Buna karşılık, Köker (2020), benim de burada önerdiğim gibi, rejim kavramının kendisine dair, egemen diktatörlük, çoğulcu yerine yekpare halk tanımı ve ikici ve ikili devlet kavramları üzerinden daha niteliksel bir tartışma sunuyor. AKP öncesi rejimin Cumhuriyet boyunca, Fraenkel'in ikici devlet olarak adlandırdığı rejimle uyumlu bir süreklilik gösterdiğini ileri sürüyor. AKP dönemindeki otoriterleşmeyi ise ikili devlet modeline geçiş olarak yorumluyor. Bu tezlerin doğruluğunu veya yanlışlığını burada tartışmıyorum, ama rejim kavramının değerlendirilmesi önemli. Ancak Köker'in yazısı da "kabul/rıza düzeyi"ni analizine katmıyor (altıncı zaaf) ve mevcut halin bir "durum" mu yoksa yeni rejim mi olduğunu tartışmıyor. Aynı zamanda, Köker'in analizinin, rejim kavramını büyük ölçüde devlet düzeni üzerinden yorumlayarak, üçüncü zaafi içerdigi de söylenebilir.

Ikinci soruna örnek olarak ise bir fikir yazısı verilebilir. Bu yazında yazar önce, "Türkiye'nin cumhuriyet ve demokrasi hikayesinde [...] iki virgül gibi göz ağırtan *ara rejime* [vurgu bana ait], artık 'amok koşucusu' demek de zor..." ifadesiyle ilk bakışta, "rejim değişimi" yerine bir "durum" saptaması yaptığı izlenimi veriyor. Ancak, yazının sonuna doğru yazar bu sefer de "Parti-devlet rejimi tükenirken..." ifadesiyle bu sefer de bir durum değil, rejim tespiti yapmış gözükmüyor (Irak, 2021).

Dördüncü zaafa ise "Zimbabwe'de Mugabe rejiminin zulmüne uğrayan muhalif bir gazetenin kabahati devlet başkanını domuz Napolyon olarak resmeden bir karikatür yayımlamaktı" ifadesi gösterilebilir (Özkul, 2021). Keza, "'Erdoğan rejimi zalimleşiyor, AB harekete geçmeli' ifadesi de bu bağlamda değerlendirilebilir (ArtıGerçek, 2021).

Muhalefetin "rejim bölünmesi"

Venezuela'da muhalefetin tümünün veya bir kısmının çok sık kullandığı boykot stratejisinin, Türkiye'de çok az ve bireysel düzeyde kullanılmış olması, iki de ölçüm kuruluşlarının seçimsel otokrasi olarak değerlendirilen Türkiye ve Venezuela arasında belli bir niteliksel rejim farkına işaret ediyor olabilir (Sommer, 2021). Ancak daha ılımlı ölçüde de olsa, Türkiye'de de özellikle 2013 Gezi protestolarından ve 17-25 Aralık krizinden beri, "rejim değişti mi ve meşru siyasete katılmak otoriter rejimi meşrulaştırmak mıdır?" tartışmaları muhalefeti bölen önemli bir unsur oldu. Bu tartışmalar bir yandan muhalefet partilerini kendi aralarında ve her bir partiyi kendi içinde bölen ve zayıflatın bir işlev göründü. Öte yandan benzer tartışmalar, gene Venezuela'da olduğu gibi, sivil toplum ile muhalefet partileri arasındaki ilişkileri geren bir işlev göründü. Aşağıdaki alıntı sivil toplumun önemli bir kesiminin huzursuzluğunu ve siyasal partilere eleştiri lerini özetliyor.

Muhalefetin İstanbul adayı Ekrem İmamoğlu'nun Erdoğan'ı ziyaret etmesi ve [...] hatta muhalefetin ülkede her şey normalmiş, demokratik şartlarda bir seçim yapılmış gibi tavır takınması tartışmalara neden oldu [...] Ülkede tek adam rejimi tesis edildi. Devlet parti devletine dönüştürüldü. Bağımsız yargı bütünü ile yok edildi [...] Ülkede yapılan seçimlerin demokratik meşruiyetini sağlayacak asgari şartlar bile yok [...] Uzlaşma [...] Hukuksuzluğun, kuralsızlığın bir parçası olmaktadır. Tek adam rejimi meşrulaşturmaktır (Gültekin, 2021).

Sonuç: Rejim değişti mi, neye göre ve buradan nereye?

Bir barajın kapakları, kritik kabul edilen su seviyesi aşıldığı için mi açılır? Yoksa kritik su seviyesinin “ölctüğü” basınç düzeyi aşıldığı, buna yol açan yapısal ve çevresel nedenler ve artan basınç bir noktada baraj kapaklarının direncini yendiği için mi? Herhalde bu soruyu, ikinci olarak yanıtlamak doğrudur; ikinciler neden, birincisi göstergedir. İkinciler açıklama, anlama ve önlem geliştirme; birincisi ise tahmin, uyarı ve geniş örneklemlerle karşılaşmalıdır araştırma yapabilmek için çok önemli. Bazen göstergeler aşılır ama kapaklar açılmayabilir; eğer nedenler yapısalsa o zaman göstergelere de yeniden bakmak ve düzenlemek gerekebilir.

Türkiye'de kısmi (sifatlı) demokrasiden bir tür yarışmacı otoriter rejime geçildiğine veya geçilebileceğine işaret eden birçok ölçüt uzun zamandır mevcut.⁷ İktidarın seçimlere rağmen sanki “hiç gitmeyecekmiş gibi” konuşması ve birçok konuda böyle davranışları; anayasal protesto eylemlerini ve seçmen hareketlenmelerini bile kendisini “devirmeye” yönelik tehditler olarak algılaması;⁸ Yüksek Seçim Kurulu'ndan medyaya seçimlerin adil ve özgür yapılmasını garanti altına alabilecek kurumların kalmaması, yargı bağımsızlığının –aksi yönde mevcut formel kurallara ve normlara rağmen– pratikte ve başka bazı formel kurallar doğrultusunda işlenmemesi; devlet imkânlarının iktidar lehine bolca kullanılması; ve üçüncü büyük muhalefet partisi liderlerinden birinin yillardır hapiste olması ve yargı silahının muhalefet üstünde Demokles'in kılıcı olarak sürekli hazır tutulması gibi.

Ancak tüm bunlar başlica siyasal ve toplumsal aktörler tarafından ne derece “rıza ve kabul” görüyor ve normal kabul ediliyor? İçselleştirmekten değil, normal kabul etmekten bahsediyorum. Çünkü insanlar içselleştirmedikleri, yanı benimsemedikleri bir rejimi de “normal” kabul edebilirler. Bir başka deyişle, bu “göstergeler” –yukarıda tartıştığım anlamda– bir “durum”u veya “ara rejimi” mi gösteriyor yoksa yeni bir rejimi mi?

Rejim değişikliği değil, “durum” hipotezine uygun göstergeler çok. Bunla-

⁷ Kendi yazılarından erken bir örnek için bkz. Somer (2014b).

⁸ Eğer çok partili sisteme geçiş sonrası 1950-1960 yılları arasını hariç tutarsak, bu durum, baskıcı devlet ve hükümet uygulamalarının daha çok ideolojik olduğu ve hükümet rotasyonun normalleştiği AKP öncesi dönemden kışmen de olsa farklı bir durumu gösteriyor.

rın en önemli seçimlere katılım oranları. Türkiye'de 2002 sonrası yapılan milletvekili seçimlerinde seçimlere katılım oranı yüzde 80'in altına düşmedi. 2002 ve 2018 yılları arasında yapılan beş genel seçimin ortalaması yüzde 87,23 oldu. 2002 yılında katılım oranı yüzde 79,14 idi. 2007'de ise yüzde 84,25'e yükseldi; 2011'de yüzde 87,50; 2015 Haziran ayında yüzde 88,40 ve Kasım ayında yüzde 89,80 ve 2018 yılında yüzde 86,22 oldu. Keza 2014 ve 2018 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde katılım sırasıyla yüzde 74,15 ve 86,24 olarak gerçekleşirken; 2007, 2010 ve 2017 halk oylamalarında katılım sırasıyla yüzde 67,49'dan 77,60'a ve 85,43'e yükseldi (<https://sonuc.ysk.gov.tr/sorgu>. BBC News Türkçe, 2017). Otoriterleşme arttıkça ve otokratik rejime geçildiği tezlerinin ileri sürüldüğü bu dönemde, eğer otoriter rejim normalleşiyorsa katılımın azalması beklenir. Oysa Türkiye'de seçim yoluyla iktidarı belirleme inancıyla orantılı olması beklenen katılım oranlarının karşılaştırmalı perspektiften çok yüksek seviyelerde kaldığı ve genelde arttığı görülmüyor. Bu katılım oranındaki seviyeler belediye seçimlerde de yüksek seviyeleri korudu. 2019 yılında tekrar edilen İstanbul seçimlerinde ise katılım oranı, Mart ayı seçim sonuçlarının anti-demokratik iptali sonrası yüzde 83,94'ten 84,51'e yükseldi (<https://sonuc.ysk.gov.tr/sorgu>).

Eğer yaşananlar bir rejim değişikliği değil, "durum" ise; bu, askıya alınmış olan rejimin doğasının ne olduğu ve olası bir siyasal değişimin bu rejimin devamıyla mı yoksa yeni bir rejimle mi sonuçlanacağı sorularını gündeme getiriyor. Yeni bir rejim ortaya çıkabilirse bu nasıl bir rejim olur ve nasıl gerçekleşebilir? Bu sorunun yanıtının nesnel, çevresel, yapısal, öznel ve iradi koşulları ne olabilir? Bu soruların yanıtları, bu makalenin sınırlarını aşıyor.

Ancak, bu makaledeki analizler doğrultusunda şu söylenebilir. Gerek AKP öncesi rejimleri, gerekse olası rejim değişimlerini, sıfır demokrasi gibi kategoriler ve ölçüm amaçlı kriterler yerine devlet-hükümet-toplum ilişkisi, devletin meşruiyeti ve rıza üretme kanalları, dikey, yatay ve çapraz hesap verme mekanizmaları gibi niteliksel kategoriler üzerinden düşünmekte fayda var.

Belki Türkiye için ümitvar olan en önemli unsur, muhalefet siyasetçilerinin önemli bir kısmının bu makalede bahsettiğim ikilemlerin –sivil toplum çabalalarının da yardımıyla– bilincinde olması. Son birkaç yılda katıldığım çok sayıda siyasal parti, sivil toplum ve akademi buluşmasındaki birçok diyalogda, sistematik olmayan ama yine de önemli şu gözlemde bulundum: Siyasal parti temsilcileri, seçim güvenliğinin kalmadığı ve tamamen iktidarı seçtirmek üzere düzenlenenmiş bir ortamda yarışlıklarının son derece farkındalar. İktidarın eğer manipüle edemezse seçim sonuçlarını kabul etmeyeceği ihtimalini de düşünüyorkar. Ancak bu ihtimali vurgulamanın seçmen umidini ve mobilizasyonunu da düşürebileceğini; son tahlilde aleyhteki koşulları değiştirmenin seçmen mobilizasyonuna bağlı olduğunu ve sandıkta inkâr edilemeyecek farkla kazanmakla olabileceğini –haklı olarak– düşünüyorkar. Bu konuda 2019 yerel seçimleri ve kazanılan tekrar edilmiş İstanbul seçimlerinden kaynaklanan önemli bir "ög-

renme” süreci yaşamış. Öte yandan siyasal partilerin bürokrasiyle de geçmişten ve sosyokültürel ilişkilerden kaynaklanan “samimi” ilişkileri var. Buna dayanarak –ve tabii bu konuda haklı olup olmadıklarına dair elimde kanıt yok– “devletle” iktidar partisi arasındaki ilişkinin dışarıdan görüldüğü kadar sıkı ve gönülüm olmadığı, bürokrasinin formel ve enformel kurallarının tamamen değişmediği, “seçmen iradesinin” farklı yönde gelişmesi halinde bürokrasinin de nispeten daha tarafsız olabileceği kanaatindeler.

Bu beklentilerin ne kadar doğru olduğunu zaman gösterecek. Ancak bu makalenin konusu bağlamında bu sубjektif kanaatler şunu gösteriyor. Türkiye'de iktidarın meşruiyet kaynağının son tahlilde “seçimlerle saptanan halk iradesi” olduğu ve devletin de son tahlilde mevcut iktidardan kısmen de olsa bağımsız bir kimliği olduğu “kabulleri” hâlâ çok yaygın. Bu kabulü canlı tutmak için, kısmen sivil toplumun desteğiyle muhalefet partileri de bilinçli ve oldukça stratejik bir çaba içinde.

Eğer Türkiye toplumu yarışmacı-otoriter bir “durum”dan demokrasiye geçmeyi başarırsa; üstelik bu eskisi gibi seçimsel değil, kapsayıcı (tam) bir demokrasi inşasına yön alırsa; Türkiye örneği sadece yarışmacı-otoriterlikten demokrasiye geçiş konusunda değil, rejim kavramı ve rejim değişimi açıklamaları ve ölçütleri için de önemli bir örnek olabilir.

KAYNAKÇA

- ArtıGerçek. (2021) "Erdoğan Rejimi Zalimleşiyor, AB Harekete Geçmeli", 17 Haziran 2021, <https://artigercek.com/haberler/erdogan-rejimi-zalimlesiyor-ab-harekete-gecmeli>
- Baykan, Sinan Toygar ve Somer, S. (çıkacak) "Politics of Notables versus National Machine: Social, Political and State Transformations, Party Organizations and Clientelism during AKP Governments", *European Journal of Turkish Studies*.
- BBC News Türkçe. (2017) "Türkiye'deki referandumlar ve katılım oranları", 16 Nisan, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39614996>.
- Berman, Sheri. (2013) "Ideational Theorizing in the Social Sciences since 'Policy Paradigms, Social Learning, and the State'", *Governance*, 26(2): 217-237.
- Bermeo, Nancy. (2016) "On Democratic Backsliding", *Journal of Democracy*, 27(1): 5-19.
- Bosch, Jeroen Van den. (2013) "Political Regime Theory: Identifying and Defining Three Archetypes", *The Copernicus Journal of Political Studies*, 2(3): 78-96.
- Bunce, Valerie J. ve Sharon, L. Wolchik (2009) "Defeating Dictators: Electoral Change and Stability in Competitive Authoritarian Regimes", *World Politics*, 62(1): 43-86. <https://doi.org/10.1017/s0043887109990207>.
- Caramani, Daniele. der. (2002) *Comparative Politics*, Oxford University Press, New York, 2008.
- Carothers, Thomas. (2002) "The End of the Transition Paradigm", *Journal of Democracy*, 13(1): 5-21.
- Tilly, Charles. (2007) *Democracy*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Cleary, Matthew R. ve Öztürk, Aykut. (2020) "When Does Backsliding Lead to Breakdown? Uncertainty and Opposition Strategies in Democracies at Risk", *Perspectives on Politics*, <https://doi.org/10.1017/s1537592720003667>: 1-17.
- Collier, David ve Levitsky, Steven. (1997) "Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research", *World Politics*, 49(3): 430-451.
- Cooley, Alexander ve L. Snyder, Jack. der. (2015) *Ranking the World: Grading States as a Tool of Global Governance*, Cambridge University Press, Cambridge.

- Çağla, Cengiz. (2015) *Yeni Başlayanlar İçin: Siyaset Bilimi, Bilge Kültür Sanat*, İstanbul.
- Çınar, Menderes ve Sayın, Çağkan. (2014) "Reproducing the Paradigm of Democracy in Turkey: Parochial Democratization in the Decade of Justice and Development Party", *Turkish Studies*, 15(3): 365-385.
- Diamond, Larry. (2002) "Thinking About Hybrid Regimes", *Journal of Democracy*, 13(2): 21-35, <https://doi.org/10.1353/jod.2002.0025>.
- . (2015) "Facing up to the Democratic Recession", *Journal of Democracy*, 26(1): 141-55, <https://doi.org/10.1353/jod.2015.0009>.
- Esen, Berk ve Gümüşçü, Şebnem. (2016) "Rising Competitive Authoritarianism in Turkey", *Third World Quarterly*, 37(9): 1581-1606, <https://doi.org/10.1080/01436597.2015.1135732>.
- Fishman, Robert M. (1990) "Rethinking State and Regime: Southern Europe's Transition to Democracy", Review article, *World Politics*, 42(3): 422-440, <https://doi.org/10.2307/2010418>. <http://www.jstor.org/stable/2010418>.
- Frey, Frederick Ward. (1965) *The Turkish Political Elite*, The M.I.T. Press, Cambridge, Mass..
- Gamboa, Laura. (2017) "Opposition at the Margins: Strategies against the Erosion of Democracy in Colombia and Venezuela", *Comparative Politics*, 49(4): 457-477.
- Guliyev, Farid. (2011) "Personal Rule, Neopatrimonialism, and Regime Typologies: Integrating Dahlian and Weberian Approaches to Regime Studies", *Democratization*, 18(3): 575-601, <https://doi.org/10.1080/13510347.2011.563115>.
- Gültekin, Levent (2021) "Bu yapılan uzlaşma değil, tek adam rejimine teslim olmaktadır", *Diken*, 15 Ocak 2021, <https://www.diken.com.tr/bu-yapilan-uzlasma-degil-tek-adam-rejimine-teslim-ol-maktir/>
- Haggard, Stephan ve Kaufman, Robert. (2021) *Backsliding: Democratic Regress in the Contemporary World*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Hatipoğlu, M. Emre. (2013) "Karşılaştırmalı Siyasette Yöntem" Sayarı, Sabri ve Hasret Dikici Bilgin (der.) *Karşılaştırmalı Siyaset Temel Konular ve Yaklaşımalar içinde*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayımları, İstanbul, 25-44.
- Irak, Dağhan (2021) "Tükenmekte olan bir rejimin tiplemeleri", *Diken*, 13 Ekim 2021, <https://www.diken.com.tr/tukennekte-olan-bir-rejimin-tiplemeleri/>
- Jiménez, Maryhen. (2021) "Contesting Autocracy: Repression and Opposition Coordination in Venezuela", *Political Studies*, <https://doi.org/10.1177/0032321721999975>.
- Köker, Levent. (2020) "Başkanı rejim: Populist yarışmacı otoriterlik mi, diktatörlük mü?", *Birikim*, 377: 6-26, <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-377-eylul-2020/10048/baskanı-rejim-populist-yarışmacı-otoriterlik-mi-diktatörlük-mu/11902>.
- Lindberg, Staffan I. der. (2009) *Democratization by Elections: A New Mode of Transition*, Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Lührmann, Anna ve Lindberg, Staffan I. (2019) "A Third Wave of Autocratization Is Here: What Is New About It?", *Democratization*, 26(7): 1095-1113, <https://doi.org/10.1080/13510347.2019.1582029>.
- Lührmann, Anna, Tannenberg, Marcus ve Lindberg, Staffan I. (2018) "Regimes of the World (Row): Opening New Avenues for the Comparative Study of Political Regimes", *Politics and Governance*, 6(1): 60-77, <https://doi.org/10.17645/pag.v6i1.1214>.
- McCormick, John, Hague, Rod ve Harrop, Martin. (2019) *Comparative Government and Politics*, 11th Ebook Edition, Macmillan International, New York.
- McCoy, Jennifer ve Somer, Murat. (2019) "Toward a Theory of Pernicious Polarization and How It Harms Democracies: Comparative Evidence and Possible Remedies", *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 681(1): 234-271, <https://doi.org/10.1177/0002716218818782>.
- Meeker, Michael E. (2002) *A Nation of Empire: The Ottoman Legacy of Turkish Modernity*, University of California Press, Berkeley.
- Munck, Gerardo L. (1996) "Disaggregating Political Regime: Conceptual Issues in the Study of Democratization", *Helen Kellogg Institute for International Studies Working Paper* 228.
- Özbudun, Ergun. (2015) "Turkey's Judiciary and the Drift toward Competitive Authoritarianism", *The International Spectator*, 50(2): 42-55.
- Özkul, Barış. (2021) "George Orwell Ve Kapanmayan 'İdeolojiler Çağı'", *Birikim Haftalık*, 31 Ocak 2021, <https://birikimdergisi.com/haftalık/10462/george-orwell-ve-kapanmayan-ideolojiler-cagi>.

- Peneda, José Albino Silva. (2005) "European Union Election Observation Mission Venezuela: Final report", Caracas, <https://aceproject.org/regions-en/countries-and-territories/VE/reports/venezuela-2005-parliamentary-elections-final>
- Selçuk, Orçun ve Hekimci, Dilara. (2020) "The Rise of the Democracy - Authoritarianism Cleavage and Opposition Coordination in Turkey (2014-2019)", *Democratization*, 27(8): 1496-1514, <https://doi.org/10.1080/13510347.2020.1803841>.
- Selçuk, Orçun, Hekimci, Dilara ve Erpul, Onur. (2019) "The Erdoganization of Turkish Politics and the Role of the Opposition", *Southeast European and Black Sea Studies*, 19(4): 541-564, <https://doi.org/10.1080/14683857.2019.1689902>.
- Schedler, Andreas. (2002) "The Menu of Manipulation", *Journal of Democracy*, 13(2): 36-50.
- Schedler, Andreas. der. (2006) *Electoral Authoritarianism: The Dynamics of Unfree Competition*, Lynne Rienner Publishers, Boulder.
- Skaaning, Sven-Erik. (2006) *Political Regimes and Their Changes: A Conceptual Framework*, CDDRL Working Papers, Stanford, CA.
- Somer, Murat. (2014b) "Türkiye eksik demokrasiden rekabetçi otoriterizme mi kayıyor?", *T24*, 11 Nisan, <https://t24.com.tr/yazarlar/murat-somer/turkiye-eksik-demokrasiden-rekabetci-otoriterizme-mi-kayiyor,9002>
- Somer, Murat. (2017) "Conquering Versus Democratizing the State: Political Islamists and Fourth Wave Democratization in Turkey and Tunisia", *Democratization*, 24(6): 1025-1043, <https://doi.org/10.1080/13510347.2016.1259216>.
- . (2014a) "Moderation of Religious and Secular Politics, a Country's 'Centre' and Democratization", *Democratization*, 21(2): 244-267, <https://doi.org/10.1080/13510347.2012.732069>.
- . (2019) "Turkey: The Slippery Slope from Reformist to Revolutionary Polarization and Democratic Breakdown", *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 681(1): 42-61, <https://doi.org/10.1177/0002716218818056>.
- . (2020) "Old and New Polarizations and Failed Democratizations in Turkey" Güneş Murat Tezcür (der.) *Oxford Handbook of Turkish Politics* içinde, Oxford University Press, Oxford, <https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780190064891.001.0001/oxfordhb-9780190064891-e-5>
- . (2021) "Türkiye Venezuela Olabilir mi?", *Politikyal*, 2 Kasım, <https://www.politikyal.com/turkiye-venezuela-olabilir-mi/>.
- . (2016) "Understanding Turkey's Democratic Breakdown: Old Vs. New and Indigenous Vs. Global Authoritarianism", *Southeast European and Black Sea Studies*, 16(4): 481-503.
- Somer, Murat, Korkmaz, Seren Selvin ve Sar, Edgar. (2021) *Demokrasiye Geçiş İçin İttifak ve Mutabakat Senaryoları*, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, <http://tuses.org.tr/userfiles/files/1%CC%87ttifak%20ve%20Mutabakat%20Senaryolar%C4%B1.pdf>.
- Somer, Murat ve McCoy, Jennifer. (2021) "Toward a New Transition Theory? Opposition Dilemmas During Incremental Autocratization", American Political Science Association Annual Meeting, Seattle, WA ve Online, 2 Ekim.
- Somer, Murat, McCoy, Jennifer L. ve Luke, Russell E. (2021) "Pernicious Polarization, Autocratization and Opposition Strategies", *Democratization*, <https://doi.org/10.1080/13510347.2020.1865316>: 1-20.
- Sözen, Yunus. (2013) "Siyasi Rejimler: Demokrasiler Ve Diğer Sistemler" Sayarı, Sabri ve Hasret Dikiçi Bilgin (der.) *Karşılaştırmalı Siyaset Temel Konular Ve Yaklaşımalar* içinde, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 45-74.
- Storm, Lise. (2008) "An Elemental Definition of Democracy and Its Advantages for Comparing Political Regime Types", *Democratization*, 15(2): 215-229, <https://doi.org/10.1080/13510340701846301>.
- Svolik, Milan W. (2019) "Polarization Versus Democracy", *Journal of Democracy*, 30(3): 20-32, <https://doi.org/10.1353/jod.2019.0039>.
- Taşkın, Yüksel. (2008) "AKP's Move to "Conquer" the Center-Right: Its Prospects and Possible Impacts on the Democratization Process", *Turkish Studies*, 9(1): 53-72, <https://doi.org/10.1080/14683840701814000>.
- Tepe, Sultan. (2005) "Turkey's AKP: A Model Muslim-Democratic Party?", *Journal of Democracy*, 16(3): 69-82, <https://doi.org/10.1353/jod.2005.0053>.
- Tuğal, Cihan. (2016) *The Fall of the Turkish Model: How the Arab Uprisings Brought Down Islamic Liberalism*, Verso, New York.

- . (2009) *Passive Revolution: Absorbing the Islamic Challenge to Capitalism*, Stanford University Press, Stanford [Türkçesi: *Pasif Devrim: İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi*, çev. Ferit Burak Aydar, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010].
- Varol, Ozan O. (2012) "The Democratic Coup D'etat", *Harvard International Law Journal*, 53(2): 291-356.
- Waldner, David ve Lust, Ellen. (2018) "Unwelcome Change: Coming to Terms with Democratic Backsliding", *Annual Review of Political Science*, 21(1): 93-113, <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-050517-114628>.

Toplum ve Bilim Bu sayıda...	3
Murat Somer Siyasal rejim nedir, ne değildir?: Kavram karmaşası kademeli otokratikleşmenin içsel bir mekanizması olabilir mi?	6
Toygar Sinan Baykan Türkiye'de otoriterliğin "uzun süre"si üzerine: Çifte vesayet sistemi, siyasal partiler düzeni, popülizm ve klientelistik parti-seçmen bağları	27
Şebnem Gümüşçü AKP'nin siyasal iktisadı ve patrimonial rejimin yükselişi	53
Ayşen Uysal Muhbirliğin kurumsallaşması ve korku rejiminin konsolidasyonu	68
Murat Sevinç - Dinçer Demirkent AKP dönemi anayasacılığı, yaklaşımlar ve eleştiriler	87
Nuray Özdoğan Otoriterleşmede yasal ve yargışal süreçlerin fotoğrafı	147
Şefik Taylan Akman - Zeliha Hacımuratlar Sevinç Liberalizmden otoriteryanizme hukuk düzeninin yapısal niteliklerinin dönüşümü ve Türkiye örneği	169
Aytek Soner Alpan "Bir felaket olan yangın meğer pek hayatı bir sabahın aydınlığı imiš": Tatavla nasıl "kurtuldu"?	223
Ercan Çağlayan Cumhuriyet ve Kürt matbuası (1925-1960): İnkâr, yasak ve sansür	251
Kemal Yücekayalar Umutun sosyolojisine doğru: Kıbrıslı Türklerin yaşamlarında umutun yeri	268
ABSTRACTS (İngilizce özetler)	296

Toplum ve Bilim

ÜÇ AYLIK DERGİ

KAPAK: Seda Mit

KAPAK FOTOĞRAFI: Pınar Öğünç

ÜÇ AYDA BİR YAYINLANIR

YEREL SÜRELİ YAYIN

ISSN 1300-9354

KURUCU EDITÖRLER

Asaf Savaş Akat
Sencer Divitçioğlu

İMTİYAZ SAHİBİ

İletişim Yay. Gaz. Basın San. ve Tic. A.Ş.

TÜZEL KİŞİ TEMSİLCİSİ

Tuğrul Paşaoğlu

YAYIN YÖNETMENİ

Nilgün Toker

YAŞI KURULU

Olcay Akyıldız, Polat S. Alpman
Seda Altuğ, Eylem Ümit Atılgan
İlker Aytürk, Menderes Çınar
Asena Gündal, Burak Onaran
Göze Orhon, Serdar Şengül
Serdar Tekin, Ömer Turan
Ebru Voyvoda, Sibel Yardımcı

YAYIN DANIŞMA KURULU

İsmet Tanıl Bora

Ayşe Buğra
Ahmet Insel

Huricihan İslamoğlu
Orhan Koçak
Semih Sökmen

SORUMLU YAZIŞLERİ MÜDÜRÜ

Kerem Ünűvar

YAZI İŞLERİ MÜDÜR YARDIMCISI

Kivanç Koçak

YAYIN SEKRETERİ

Aybars Yanık

KAPAK VE

SAYFA DÜZENİ TASARIMI

Ali Artun
Ümit Kivanç
Özlem Özkal

KAPAK
Seda Mit

UYGULAMA
Hüsnü Abbas

OFSET HAZIRLIK
İletişim Yayıncıları

BASKI VE CILT
Sena Ofset - SERTİFIKA NO. 45030
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi
B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul
Tel: 212.613 38 46

E-MAIL ADRESİ
toplumbilim@iletisim.com.tr

İLETİŞİM YAYINLARI - SERTİFIKA NO. 40387
Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3,
Seyhan Apartmanı, Harbiye Mahallesi,
Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul
Tel. 212.516 22 60-61-62
Faks: 212.516 12 58

Toplum ve Bilim'de yayımlanan makaleler,
ISI Database'de yer alan *Sociological Abstracts*,
Social Services Abstracts ve *Worldwide Political
Science Abstracts* indeksleri ve *Political Science
Complete* (EBSCO) tarafından taranır.